

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola
Magyar irodalomtörténet és irodalomtudomány –A legújabb kori magyar irodalom

DOKTORI TÉZISEK

Bandi Irén

A dolgozat címe: *Önazonosság és másság. Nádas Péter regényeinek játéktere*

Témavezető: Dr. Rónay László DSc., professor emeritus

A dolgozat célja: Az irodalmi folytonosság és megszakítottság jelenségének vizsgálata Nádas Péter prózájában

Hipotézis: Nádas Péter regényeiben az elbeszélői identitás kérdése egyfelől a személyes identitás mibenlétével és feltárhatóságával, másfelől pedig az interszubjektív viszonyok átláthatóságának a problematikájával függ össze. A világlátás perspektivikus meghatározottságának tudata, illetőleg a szubjektív perspektívákhoz kötött horizontok megnyitása, egybenyithatóságának igénye – ez az a kettősség, amin Nádas regényvilága alapul. A *Párhuzamos történetek* című regény jelzi azt a fordulópontot, amely révén a szerző elszakad attól az elbeszélői hagyománytól, mely a világot valamely szubjektív tudat értelmezési folyamatoként, valamely szubjektív nézőpont függvényeként tételezi. Ez a regény interszubjektív viszonyok rendszerébe állítva jeleníti meg a világot.

Felmerülő kérdések: Miként sikerül a szerzőnek narratológiai eszközökkel kivitelezni a világ interszubjektív megjelenítését? Miként viszonyul ez az elbeszélői eljárás és felfogás az *Emlékiratok* könyvének szerkezetéhez és világképéhez? Hogyan érthetjük meg ennek a narratológiai fordulatnak a lényegét? Hogyan határozható meg az én személyes identitása? Hogyan juthatunk el a szubjektum tudatától valamiféle közös tudás bizonyosságáig? Miként alapozható meg a *Párhuzamos történetek* által tételezett interszubjektív világ?

Értelmezési folyamat:

1. A *Párhuzamos történetek* című regényt először is a szerző korábbi műveinek kontextusába állítva próbáltuk értelmezni. (Lásd: *Drámai játéktér, avagy az elbeszélői nézőpont kérdése* című fejezetet, illetve a szerző biográfiájának áttekintését nyújtó IV.1-es számú mellékletet.)
2. Próbáltuk beazonosítani azt az elbeszélői vagy befogadói perspektívát, ahonnan a regény összefüggő, egységes rendszerként értelmezhető. Az implicit olvasó és a narrátor lehetséges nézőpontjait követve felvetettük a személyes és a kollektív emlékezet, illetve a személyes tapasztalat és a közös tudás lehetőségének kérdését. (Lásd a II.2 és a II.3-as számú fejezeteket.)
3. Az egyes szereplők nézőpontja mentén haladva áttekintettük, hogyan értelmezik a regény hősei külön-külön saját személyes szabadságuk mértékét, valamint azt, hogy az ezek a szubjektív értelmezések végső soron milyen belső viszonyokat eredményeznek. (Lásd ehhez a II.4-es számú fejezetet.)
4. Felvázoltuk azt a filozófiai háttérrel, amely elfogadható magyarázattal szolgál a regény világszerkezetére és elbeszélői nézőpontjának megválasztására. Elsősorban Husserl *Karteziánus elméletek* című művének fogalomrendszerére támaszkodtunk, és bevezettük az interszubjektivitás fogalmát. (Lásd *Az elbeszélői nézőpont mint az interszubjektív tudás kérdése* című fejezetet.)
5. Ennek következtében a regény narrátorának nézőpontját olyan transzcendentális pozícióként értelmeztük, ahonnan az én és a te közötti kommunikációs tér belátható, illetve, amelyre alapozva definiálható a szubjektum tudatán kívüli, attól független idő-fogalom. (Lásd ehhez a II.5 és a II.6-os számú fejezeteket.)
6. A narrátor által betöltött elbeszélői pozíciónak az értelmezése elvezetett annak a kérdésnek az átgondolásáig, hogy milyen áttételek is hatnak egyén és nagyvilág között, illetve meddig terjed a szubjektum szabadsága, és hol kezdődik a közös iránti elköteleződése. (Lásd ehhez a II.6-os számú fejezetet.)
7. A szubjektum identitásának és szabadságának kérdése egy korábbi mű, az *Emlékiratok* könyvének kontextusában. (Lásd *A szubjektum távlata és az értelmező közösség* című fejezetet.)
8. Az *Emlékiratok* könyvének narrációs szerkezete és az én önazonosságának kérdése közötti összefüggések vizsgálata (Lásd II.8, II.9 és IV.2-es számú fejezeteket)

9. Az *Emlékiratok* könyvétől a Párhuzamos történetekig vezető elbeszélői folyamat (vagy inkább fordulat) és a 20. századi filozófiai gondolkodás közötti párhuzam (Lásd a dolgozat bevezető fejezetét.)

Következtetések:

Az *Emlékiratok* könyvére vonatkozó értelmezésünk azt mutatja, hogy a regény nemcsak a szubjektum identitásának, önazonosságának kérdését veti fel, hanem világban való létének mikéntjére is rávilágít. Bár a regénybeli én identitásának és élettörténetének egysége folyamatosan megkérdőjeleződik, mégis találunk olyan támpontokat, melyek ezeket a bizonytalanságokat feloldják. Az elbeszélő én élete válságainak feltárásán keresztül és egy képzeletbeli alter ego megalkotása révén próbálja megragadni önmagát. Élettörténetét halála zárja le, s összefüggő egységként egy másik elbeszélő perspektívájában lesz érzékelhető. Ez a hármas tükör adja a regény formszerkezetét. A három emlékirat ugyanazon szubjektív tudat megnyilvánulása, Krisztián elbeszélése pedig *a másik* nézőpontjából értelemezi ugyanazt az élettörténetet, melyet az emlékiratok elbeszélő énje a maga szubjektív nézőpontjából tanúsít. Az *Emlékiratok* könyve lényegében ennek a két típusú látásnak a lehetőségével játszik: *aki néz és akit néznek*. Ezek az egymással fel nem cserélhető pozíciók a regényben egymást kiegészítve adják *a forma egységét*. A narráció szintjén ez egy *élettörténet egységét* mutatja. Az így megjelenített élettörténet pedig végső soron egyfajta sorsértelmezés, a szubjektum léthelyzetének átgondolása és áldozatként való felmutatása. A kétségbeesett megállapítást a szerző egy örült szájába adja: „Azt hiszitek, van megbocsájtás.” (III. 307 o.) Ennek a regénynek a hőse mindenesetre áldozattá válik a világ megváltatlan állapotából következően.

Az *Emlékiratok* könyve a szubjektum lehetőségeit az én saját döntéseinek hatókörén belül gondolja végig. Az erre kapott külső válasz esetleges, de ez is egy lehetőség. S a kapott válasz eredményeképpen ez is a megélhető sors egyik variációja, egy lehetséges emberi sors. Az emberi sors megélhetőségének további lehetőségeit a szerző már egy másik regényében, a *Párhuzamos történetekben* gondolja tovább. A szubjektum életterének kérdése a *Párhuzamos történetekben* egyben a közös élettér kérdése is. Az *Emlékiratok* könyvének tapasztalata felől közelítve, úgy tűnik, ezt a közös életteret nem lehet kivételes egyéni áldozatok reményében fenntartani. A *Párhuzamos történetekben* az egyéni szabadság hatókörét a szerző úgy gondolja újra, hogy a másikkal szembeni felelősség kérdését is felveti. A szerző itt egyszerre több *lehetséges szubjektív nézőpontot* vetít egymásra, az *én-szerep* lehetőségét nem köti egyetlen kitüntetett szubjektumhoz. Az én és a te közötti szerepcseré a kívül álló *harmadik*

transzcendentális pozíciójából fogható, s a regényben ez mindenekelőtt a narrátor szerepköre. A narrátor egyrészt megteremti az időbeli távlatok, a közel és távol lehetőségét, de gyakran közvetlenül tölti be a potenciális harmadik szerepét úgy, hogy ugyancsak különböző időtudatok variációit alkalmazza. Hol a konkrét történet jelenében nyilvánul meg mint személytelen külső megfigyelő (*valaki, bárki, akárki*), de szigorúan a szereplők tudatmozgásainak a közelében maradva, éppen azokat követve, hol pedig a személyes időtudat határain kívül helyezkedik, valamiféle általános (a szereplők tudatmozgásától független) időperspektívát tételezve. Arra a belátásra jutottunk, hogy a regényben érvényesülő interszubjektív tér nem csupán a jelenlévő testek tere, hanem egy időben zajló interaktív folyamat is egyszerre, s így működésbe lép a személyes időn túli idő, a másik, a többiek ideje. A másik, a többiek időtudatának az akceptálása vezet el végső soron valamiféle közös időtudat érvényesítéséig, s annak belátásához, hogy mekkora különbség lehet az önmagunkról való tudás, illetve a másik ember rólunk való tudása között, továbbá annak felismeréséhez, hogy csakis e kétféle tudással való számvetés vezethet el az emberi létnek közösségi létként való megéléséig.